

SAMENVATTINGEN / RÉSUMÉS / SUMMARIES

ALEXIS SCHWARZENBACH

DE GEDROOMDE KONINGIN

Reacties op de dood van koningin Astrid van België, 1905-1935

Koningin Astrid vond in 1935 op 29-jarige leeftijd de dood in een auto-ongeval in het Zwitserse Küssnacht. Tot op heden ongekende bronnen die werden teruggevonden in archieven in Zwitserland (zoals politierapporten, diplomatieke correspondentie en briefwisseling van het publiek) werpen een nieuw licht op de grote verscheidenheid van reacties op het overlijden van de koningin. Het ongeval vormt eigenlijk een perfect voorbeeld van een moderne mediagebeurtenis. Zo ontbreken evenmin de foto's van het ongeval : zij werden gemaakt door een proto-*paparazzo* en wereldwijd verspreid door persagentschappen.

De Zwitserse regering betuigde België niet enkel haar medeleven, ook schonk zij aan Leopold III het terrein waar het fatale ongeval had plaatsgevonden. Het duurde niet lang vooraleer de directe omgeving van het ongeval werd getransformeerd in een lokale toeristische attractie. Oorlogsveteranen van de Eerste Wereldoorlog richtten in de nabijheid een herinneringskapel op; zelf verkoos Leopold III de grond die hem door de Zwitserse regering was geschonken in zijn natuurlijke staat te bewaren, als een '*lieu de mémoire*' voor zijn echtgenote.

Astrids schoonheid verenigde de esthetiek van een filmster met deze van een traditionele koninklijke verschijning; zij stond symbool voor liefdadigheid en voor moederschap; haar huwelijk met Leopold III werd door het publiek ervaren als een ideale combinatie van liefde, huwelijk en familieleven. Om die reden werd zij nadien door vele van haar tijdgenoten, en zeker niet alleen Belgen, als een heilige vereerd.

ALEXIS SCHWARZENBACH

DREAMING THE QUEEN

Reactions on the Death of Queen Astrid of Belgium, 1905-1935

Queen Astrid of the Belgians died in a car accident in Küssnacht, Switzerland, in 1935 at the age of 29. Previously unknown sources found in archives in Switzerland (such as police reports, Swiss diplomatic correspondence or letters by the public) shed new light on the great variety of reactions following the death of the queen. The accident is a prime example of a modern media event exemplified by photographs of the accident taken by a proto-*paparazzo* and distributed worldwide by news agencies. The Swiss government not only expressed their condolences to Belgium but it also gave the land on which the fatal accident took place as a gift to King Leopold III. The site of the accident quickly turned into a tourist attraction exploited by the local tourist industry. Belgian First World War veterans built a commemorative chapel next to the site, while King Leopold wanted to preserve the land given to him by the Swiss government in its

natural state as a *lieu de mémoire* to his wife. Because of her beauty combining cinema-aesthetics with traditional royal iconography, the fact that she was a symbol of charity and motherhood, and finally because the public perceived her marriage with Leopold as the ideal combination of love, marriage and family life, many contemporaries, and by no means only Belgians, venerated Astrid like a saint.

LUC VANDEWEYER

L'ÉPURATION ETHNIQUE COMME PROJET POLITIQUE EN BELGIQUE

L'épuration ethnique désigne l'expulsion violente d'une région mixte sur le plan ethnique, d'un ou de plusieurs groupes de population. Le terme est récent : il est entré dans le domaine public suite aux événements de l'ex-Yougoslavie. Là, l'épuration ethnique est devenue un but de guerre. On a cependant observé plus tôt dans l'histoire et ailleurs dans le monde de tels phénomènes, mais souvent ils se limitèrent à la formulation de semblables plans. Ce fut par exemple le cas en Belgique. Durant les deux guerres mondiales, des nationalistes flamands qui collaboraient avec l'occupant allemand, espèrent par ce biais entrer en possession de façon durable de contrées situées dans le sud (francophone) de la Belgique et dans le nord de la France. Tout cela demeura à l'état de projet parce que l'occupant allemand ne voyait, à ce moment-là, aucun avantage militaire ou politique à en tirer pour lui-même. Des opinions de ce type ont cependant pesé sur les relations entre les communautés linguistiques de la Belgique multiculturelle, et ce jusqu'à ce jour.

LUC VANDEWEYER

ETHNIC CLEANSING AS A POLITICAL PROJECT IN BELGIUM

The term 'ethnic cleansing' designates the violent expulsion of one or more population group out of a region of mixed ethnicity. The term is of recent date and came into general use as a consequence of events in the ex-Yugoslavia. It is there that ethnic cleansing became a war aim. Similar phenomena have however occurred earlier in history and elsewhere in the world, even if they were often limited to no more than the formulation of plans. This was for example the case in Belgium. During the two world wars, Flemish Nationalists who collaborated with the German authorities hoped in this way to gain lasting control of territories in francophone southern Belgium and the north of France. These remained no more than plans because the German occupiers saw at that time no political or military advantage for themselves in these ideas. These plans have however damaged relations between the linguistic groups in multicultural Belgium up until the present day.

PIM GRIFFIOEN & RON ZELLER
JODENVERVOLGING IN BELGIË EN NEDERLAND TIJDENS DE
TWEEDE WERELDOORLOG
Een vergelijkende analyse

Dat tijdens de Tweede Wereldoorlog uit Nederland veel meer joden zijn weggevoerd en omgebracht dan uit België en de andere West-Europese landen is een al langer bekend feit, maar pas de laatste jaren heeft de vraag naar de oorzaken hiervan meer aandacht gekregen. Ongeveer 75 % van de 140.000 joodse burgers in Nederland werd slachtoffer van de deportaties en de vernietigingskampen, terwijl van de ca. 65.000 joden in België ongeveer 25.000 (circa 40 %) omkwamen. Het hoge aantal slachtoffers in Nederland is slechts vergelijkbaar met de percentages joodse slachtoffers in de Oost-Europese landen. Deze bijdrage beperkt zich tot België en Nederland.

Een vergelijking van de vervolgers, van de omgeving en van de slachtoffers in België en Nederland maakt het mogelijk een precisering te geven omtrent de belangrijkste oorzaken van het grote verschil in het aantal joodse slachtoffers in de twee landen. Daarbij blijkt dat sommige factoren die door bepaalde auteurs nadrukkelijk werden genoemd om het hoge deportatiecijfer in Nederland te verklaren, bij nadere beschouwing uiteindelijk niet van belang of in elk geval niet van doorslaggevende betekenis zijn geweest. Dit geldt zowel voor de vluchtmogelijkheden in mei 1940 als voor het gebrek aan natuurlijke onderduikmogelijkheden. Het verschil in de omvang van de deportaties in beide landen wordt evenmin in belangrijke mate beïnvloed door de omvang van het beschikbare Duitse politie-apparaat of door de betrokkenheid van de autochtone politiediensten. Het waren in de achtereenvolgende fasen van de deportatie vooral de methoden die door de vervolgers werden gebruikt die van grote betekenis waren. Toch kan, alles welbeschouwd, niet worden gesteld dat slechts één factor doorslaggevend zou zijn geweest voor het, in vergelijking met België, veel hogere aantal joodse slachtoffers in Nederland.

Er zijn drie hoofdoorzaken aan te wijzen. De eerste is dat de vervolgers in Nederland de deportaties veel meer als een systeem lieten functioneren, wat het duidelijkst tot uiting kwam in de opzet van de joodse werkkampen en de uiteenlopende, weldoordachte methoden, die in de eerste helft van 1943 de transporten naar Sobibor mogelijk maakten. In België maakten de vervolgers alleen gebruik van grote razzia's en deze methode bleek voor de vervolgers ook al snel een averechts effect te hebben.

De tweede doorslaggevende factor bestond als het ware uit de wisselwerking tussen omgeving en slachtoffers, te weten de omvang van de onderduikmogelijkheden en vooral de periode waarin deze beschikbaar kwamen in de twee landen. Dit was weer afhankelijk van de mate waarin algemene (niet-joodse) en specifiek joodse verzets-

organisaties ontstonden en in hoeverre joods groepsverzet aansluiting vond bij algemene verzetsbewegingen.

Een derde hoofdoorzaak is geweest de wisselwerking tussen vervolgers en slachtoffers : vooreerst de mate waarin en de wijze waarop de vervolgers tijdens de deportaties de Joodsche Raad, c.q. de Jodenvereniging in België, als instrument bleven gebruiken en verder de reacties die de methoden van de vervolgers bij de slachtoffers opriepen (reacties die zowel werden bepaald door de aard van die methoden als door het karakter en de achtergrond van de joodse bevolkingsgroepen zelf). In België was dit een door grootscheepse, brute razzia's gestimuleerde vlucht van de overgebleven joden in de clandestiniteit. In Nederland was dit aanvankelijk een sterke neiging om gebruik te maken van de legale, schijnbare ontsnappingsmogelijkheden, die de vervolgers door hun methoden van intimidatie, misleiding, list en bedrog de slachtoffers leken te bieden. Andere geconstateerde factoren hebben weliswaar ertoe bijgedragen dat het verschil verder versterkt werd, maar wanneer deze op zichzelf worden beschouwd, zijn ze uiteindelijk niet van doorslaggevende betekenis geweest.

PIM GRIFFIOEN & RON ZELLER

**PERSECUTION OF THE JEWS IN BELGIUM AND THE NETHERLANDS DURING THE
SECOND WORLD WAR
A Comparative Analysis**

Of the 140,000 Jewish citizens in the Netherlands, 104,000 (or at least 75 %) perished during the Nazi occupation. This is relatively and absolutely the highest number of murdered Jews in the whole of Western Europe. Of the approximately 65,000 Jews in Belgium 25,000 were deported and killed. As yet we have no detailed examination of the reasons for this large discrepancy in the number of Jewish victims in two states which share a border and in many respects are very similar. After a brief discussion of attempts to explain the high number of Dutch Jewish victims, a more systematic comparative analysis is made between the situation in the Netherlands and in Belgium, differentiating between the persecutors (the German occupation regime), local factors (the conduct of the indigenous authorities and of the non-Jewish population, and so forth), and the victims (primarily their reactions).

Closer comparative examination of the persecutors, local factors (or 'the setting') and the victims provides a more precise explanation of the main causes of the different numbers of Jewish victims in the two countries. It appears that several factors previously stressed by certain authors to explain the high deportation rate in Holland (like escape opportunities in Belgium in May 1940, and the lack of natural hiding opportunities in Holland) were not of decisive significance in this respect. Differences in size of the available German police forces or involvement of indigenous, regular police were also

not essential factors that determined the difference in extent of the deportations. The methods used by the persecutors during the four consecutive stages of the deportations were of major importance. Nonetheless, it does not hold true to distinguish only one decisive factor to account for the strikingly high number of Jewish victims in Holland, as compared with Belgium. Three main causes can clearly be established.

Firstly, the persecutors created a deportation system in Holland by setting up special Jewish work camps and by the use of various calculated methods which enabled them to organize the deportations to Sobibor extermination camp in the first half of 1943. In Belgium the persecutors only employed the relatively ill-organized method of large-scale roundups, which soon also had adverse effects.

The second main factor was the interaction between local factors and the victims : the extent of hiding opportunities for Jews and, more important, the period in which these opportunities materialized. This was determined by the rise and extent of general (non-Jewish) and specifically Jewish underground organizations and the degree of subsequent co-operation with organized Jewish resistance.

A third major factor was the interaction between persecutors and the victims : the extent to which the persecutors continued to use the *Joodsche Raad* (Jewish Council or *Judenrat*) and the *AJB* as instrument in the deportations, and the responses by the victims to the persecutor's methods. Jewish responses were determined both by the nature of the methods used and by the general background and degree of integration and acculturation of the Jewish population itself. In Belgium the remaining Jews reacted to the large-scale roundups and mass raids by going underground into illegality as they set up their own clandestine network. In Holland there was a strong tendency among the victims, at least during the first months of the deportations, to respond to the legal, apparent 'escape' opportunities that the persecutors - by way of deception - seemed to offer them. Other factors contributed to a further enlargement of the discrepancy; however, when judged on their own merits, these other factors were not of decisive, but of secondary importance.

NICO WOUTERS

IDENTIQUE ET CEPENDANT DIFFÉRENT

Résistance et collaboration pendant la Seconde Guerre mondiale à Essen
(Belgique) et à Wouw (Pays-Bas)

A la veille de la Seconde Guerre mondiale, Essen et Wouw sont des villages qui, malgré la frontière les séparant, présentent plus de ressemblances que de divergences. D'un point de vue socio-économique et idéologique, ils sont en effet comparables. Cependant, déjà durant l'entre-deux-guerres, des évolutions se

dessinent qui conduiront dans des directions opposées l'histoire de la résistance et de la collaboration dans les deux villages, ainsi que leur traitement respectif après-guerre. Cette évolution divergente est dans une large mesure imputable à la lutte pour l'émancipation du peuple flamand à l'intérieur de la nation belge, donnée politique qui fait complètement défaut aux Pays-Bas.

L'élite politique d'avant-guerre se tient en retrait pendant l'occupation mais parvient à atténuer le 'coup de force' des collaborateurs locaux. Pour y arriver, elle se sert des deux bourgmestres en fonction durant la guerre qui font office de tampon entre elle et les potentats trop radicaux. Grâce à ces 'tampons', les collaborateurs radicaux ne peuvent accéder au pouvoir, et derrière le bouclier protecteur des deux bourgmestres en fonction, les élites d'avant-guerre sont prêtes à reprendre le flambeau.

Les groupements collaborateurs - le *VNV* à Essen, le *NSB* à Wouw - diffèrent néanmoins profondément l'un de l'autre. Le premier est bien mieux intégré à la communauté villageoise d'avant-guerre de Essen que ne l'est son homologue *NSB* de Wouw. Durant l'occupation, naît à Essen une cellule *VNV* qui pour des motifs nationalistes-flamands collabore, alors que l'aspect idéologique est absent de la collaboration économique des agriculteurs de Wouw. Le résultat est le même: tant à Essen qu'à Wouw, les mouvements de collaboration restent isolés au sein de la communauté villageoise.

Déjà pendant l'entre-deux-guerres, un conflit éclate à Essen au sein du cercle d'histoire local entre le président pro-belge et l'élite catholique flamingante. Après la guerre, cette lutte se poursuit, avec les armes héritées de l'occupation; le président nationaliste belge est maintenant le leader de la résistance, l'élite catholique réussit à conserver sa position de force. Le combat d'après-guerre entre le bourgmestre catholique flamingant et le leader de la résistance pro-belge combine des éléments personnels à une opposition nationale profonde : celle existant entre la Belgique et la Flandre. L'élite catholique domine, via l'historiographie locale, le traitement de la mémoire de la guerre et la résistance est, dans la conscience collective, diabolisée.

Dans le village néerlandais de Wouw, il n'est pas question de tout cela. La résistance y est nationale néerlandaise et aucun conflit ne la met aux prises avec le pouvoir politique, d'ailleurs inexistant. La résistance à Wouw peut sans peine jouer son rôle héroïque traditionnel et dans une grande mesure déterminer la mémoire locale de la guerre.

Ce qui est à la fois important et remarquable, c'est la manière différente dont la résistance est organisée à Essen et à Wouw. A Wouw, c'est l'organisation qui prime : la résistance prend la forme d'une structure strictement et militairement organisée. A Essen, c'est l'improvisation qui prime : les règles sont édictées juste après la Libération. Cette dernière conception conduit au déclin total de la résistance à Essen qui se manifeste dès l'euphorique 'Mardi fou' du 5 septembre 1944. Une question s'impose : dans quelle mesure ces différences dans la manière d'opérer sont-elles la conséquence de facteurs

purement personnels et fortuits, et en même temps locaux, ou l'expression d'une culture belgo-néerlandaise différente ? Dans cette optique, l'influence de la mentalité protestante néerlandaise expliquerait l'image de contrôle perçue pour Wouw et l'opinion moins rigide des relations entre l'individu et la société organisée en Belgique, l'image de chaos pour Essen. Les différences à l'échelon national entre la Belgique et les Pays-Bas créent l'environnement idéal au développement, à partir des différences locales existant avant-guerre, des images complètement opposées que nous avons esquissées.

NICO WOUTERS

IDENTICAL YET DIFFERENT

Resistance and Collaboration during the Second World War in Essen (Belgium) and Wouw (The Netherlands)

On the eve of the Second World War, Essen and Wouw were villages which, despite the frontier which separated them, had more in common than differences. In socio-economic and ideological terms, the two villages were comparable. However, already during the inter-war years, trends emerged which were subsequently to give to both resistance and collaboration and the post-war interpretation of these phenomena very contrasting characters. This divergent development was in large part due to the struggle for emancipation by the Flemish people within Belgium; a phenomenon which had no equivalent in The Netherlands.

The pre-war political elites withdrew from power in the villages during the war but they nevertheless sought to mitigate the seizure of power by local collaborators. To this end, they made use of the two wartime mayors who served as a buffer against the power of radical local collaborators. Due to the actions of these buffer figures the radical collaborators were not able to acquire power, and behind the protective facade of both of the wartime mayors, the pre-war elites stood ready to resume their power.

The VNV in Essen differed however fundamentally from the NSB in Wouw. The VNV was much better integrated in the pre-war village community in Essen than were the NSB members in Wouw. During the occupation, a VNV group developed in Essen which collaborated out of Flemish Nationalist motivations, while such ideological motives were absent from the economic collaboration of the farmers in Wouw. Nevertheless, the result was the same : in Essen as in Wouw, the VNV and NSB remained isolated groups within the village community.

Already during the inter-war years a conflict broke out within the Essen local historical society between its pro-Belgian Chairman and the pro-Flemish Catholic elite. After the war, this struggle continued, now fortified by the divisions forged during the occupation : the Belgian-nationalist chairman had been the leader of the resistance, while the Catholic elite struggled to retain its position of power. The post-war struggle between

the Catholic pro-Flemish mayor and the Belgicist Resistance leader combined personal elements with a profound national conflict between rival definitions of Belgium and Flanders. By means of the writing of the local history of the commune, the Catholic elite controlled the memory of the war, while the Resistance was in the collective conscience consequently demonised.

In Wouw in the Netherlands none of this was the case. The Resistance there was Dutch nationalist in nature, and posed no threat to the political power. Thus, the Resistance in Wouw was able to assume without difficulty its heroic role and determined to a great extent the local memory of the war.

It is also significant and at the same time remarkable that the Resistance was organised in very different ways in Essen and Wouw. In Wouw it was organisation which dominated, and the Resistance was organised in a strictly hierarchical and military manner. In Essen in contrast, improvisation predominated, and regulations were issued only after the liberation. This helps to explain the complete decline of the Essen Resistance during the euphoric 'Mad Tuesday' of 5 September 1944. The question arises, however, of how far these differences in the manner of the wartime operation of the Resistance were the consequence of purely personal and accidental as well as local factors, or whether they expressed a difference between Belgian and Dutch culture. In this perspective, the strictly controlled situation in Wouw might be regarded as reflecting the influence of the Dutch Protestant culture, while the chaotic structures in Essen would reflect the less strict relationship between the individual and the organised collectivity in Belgium. The local differences between Belgium and the Netherlands created the ideal environment in which the preexisting different contexts created during the inter-war years could develop into the entirely contrasting images presented in this article.

JEAN-FRANÇOIS CROMBOIS

FINANCIËN, ECONOMIE EN POLITIEK IN BELGIË AAN DE VOORAVOND VAN DE
TWEDE WERELDOORLOG

Het beleid van de minister van Financiën Camille Gutt in de vier opeenvolgende Regeringen onder leiding van Hubert Pierlot sluit naadloos aan bij het goudstandaard-mechanisme dat België trouw blijft volgen tot het begin van de Tweede Wereldoorlog. Gutt's financiële politiek krijgt ook vorm in een duidelijk omljnd institutioneel kader : daarin spelen zowel de koning als het parlement een rol, maar tevens de financiële markten en de economische kringen.

Ondanks de politieke ommezwaai na de verkiezingen van april 1939, waardoor de socialisten uit de regering verdwijnen, kan een deel van de zakenwereld zich niet vinden in de fiscale maatregelen van Gutt : velen hadden gerekend op een 'liberale' ommezwaai in het Belgisch economisch beleid. De maatregelen om de openbare financiën gezond

te maken worden wel goedgekeurd, maar de belastingmaatregelen slikt men moeilijk. De experts van de Nationale Bank staan er echter wel achter.

Gedurende de tweede helft van 1939 staat de financiële politiek van Camille Gutt in het teken van de naderende oorlog. De uitgewerkte maatregelen sluiten aan bij de door J.M. Keynes gedefinieerde principes van een financiële politiek in oorlogstijd. De toepassing ervan stuit evenwel op de tegenstand van de economische en sociale belangengroepen, wat de omvang van de onopgeloste problemen tijdens de jaren dertig duidelijk in de verf zet.

JEAN-FRANÇOIS CROMBOIS

FINANCE, ECONOMY AND POLITICS IN BELGIUM ON THE EVE OF THE SECOND
WORLD WAR, 1939-1940.

The financial policy adopted by Camille Gutt during the four governments headed by Hubert Pierlot followed the classic schema of the Gold Standard methods to which Belgium remained wedded until the outbreak of the war. Its dynamic was also determined by the influence of an institutional framework in which not merely the King and parliament but also the financial markets and economic circles played an important role.

Despite the political reorientation brought about by the elections of April 1939, which caused the Socialists to depart from government, the fiscal measures of Gutt alienated some elements of the business world who had expected a reassertion of liberal policies for the Belgian economy. In this context, the measures taken to limit public expenditure were welcomed, but the fiscal measures were accepted only with difficulty. They were however supported by the experts of the National Bank of Belgium.

During the second half of 1939, the financial policy adopted by Camille Gutt was determined by the possible entry of Belgium into the war. This gave rise to policies which reflected the principles for a wartime financial policy advocated by John Maynard Keynes. The application of this policy nevertheless encountered opposition from economic and social organisations, thereby reflecting the scale of the problems which had been left unresolved during the decade of the 1930s.